

Tarihî Süreç İerisinde Felsefi Bir Kavram Olarak Anarşizm

Cengiz ÇUHADAR*

Abstract

This article aims to give information about the definition of anarchism and it's short history. Anarchism is a word open to misunderstanding. It must not be confused with terror. Anarchism refers to a social philosophy in which there exists no state(government), rule or authority in general. It claims to be a social philosophy against all administrative institutionalization. Despite its common features, because of interpretation and methodical differences, it has some different variations. In spite of this variety, the anarchists agree upon a non-governmental understanding of society.

Key Words: *Anarchism, state, government, Godwin, Bakunin, Kropotkin, Proudhon, Baha Tevfik.*

Anarşizm ve devlet birbirlerine zıt kavramlar olarak görünmektedir. Bu zıt kavramlardan devlet ile ilgili kısaca bilgi verildikten sonra anarşizm ile ilgili açıklamalar yapılması konunun daha iyi anlaşılması için uygun olacaktır. Yüzyıllardır sosyal bir olgu olarak varlığını devam ettiren devletin neyi ifade ettiği siyaset düşünürleri ve sosyal bilimciler tarafından araştırılmıştır. Devlet kavramı ve onun tanımı üzerinde şaşırtıcı bir çeşitliliğin ve derin görüş ayrılıklarının bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu tanımlardan en kapsamlı olanı devleti, amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan; belli bir toprak parçası (lke) zerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan her şey üzerinde nihai meşru kontrole (otorite) sahip, siyasal bir örgütle (hükümet) donanmış sosyal bir organizasyon¹ ola-

* **Dr.**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

* Bu makale Cengiz ÇUHADAR tarafından hazırlanan "William Godwin'in Devlet Anlayışı, A.. Sosyal B. E., Ankara, 2007" adlı basılmamış doktora tezinden genişletilerek yazılmıştır.

1 Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, Dördüncü Baskı, Ankara, 1976, s. 166.

arak açıklamaktadır. Bu tanımda da görüldüğü gibi devleti ona benzer kuruluşlardan ayıran, egemen ve bağımsız olma yani tam bir otoriteye sahip olma özelliğinin bulunmasıdır.

Devletin tanımında olduğu gibi yönetilmesi konusunda da çok farklı fikir ve mücadeleler ortaya çıkmıştır. Yapılan mücadele, bazen insanların farklı şekilde düşüncelerini ve kurallara karşı koymalarını da beraberinde getirmiştir. Bu mücadelenin kaynağında ise siyasal düşünceyi en çok meşgul eden konulardan biri olan, devletin mi toplumu biçimlendirdiği, yoksa toplumun mu devleti biçimlendirdiği tartışması bulunmaktadır. Bu kutuplaşmanın bir ucunu, devletten yana olanlar diğer ucunu ise toplumdan yana olanlar oluşturmaktadır.² Devletten yana olanlar birey ve toplumun sınırlandırılması gerektiğini savunurken, birey ve toplumu esas alanlar ise devletin ortadan kaldırılması ile birey ve³ toplumun sınırlandırılmasının önüne geçilmesini savunmaktadırlar. Toplumun esas alanların başında genel olarak devletin bütün çeşitlerini reddeden, toplumun ve bireylerin devlet gibi bir otorite olmadan da yaşamlarını çok rahat bir şekilde sürdüreceklerine inanan anarşistler gelmektedir.

Devlet gücünün sınırlandırılması gerektiği fikri, İlk Çağlarda Eski Çin devlet doktrinlerinden itibaren görülmekte ve Konfüçyüs(M.Ö.551-479)'ün devlet kudretini kullananların yetkilerini, her şeyden önce 'hayr' ve 'adalet' gibi kavramlarla sınırlandırdığı ifade edilmektedir.⁴ Bu nedenle devletin gücünü sınırlandırma veya otoritesini yıkma düşüncesi anarşistlerle ortaya çıkan bir teori değildir. Devlet otoritesine karşı olan anarşistlerin görüşlerinin oluşmaya başladığı dönem bugünkü anlamda merkezi devletlerin ortaya çıktığı sanayi devrimi sonrası döneme rastlamaktadır. Sanayi Devrimiyle birlikte "devlet'siz bir toplum özleminin köriklediği değişik bakış açıları ve kaygılarla"⁵ çeşitli anarşist teorilerin ortaya atıldığı görülmektedir. Çünkü anarşizm, düşüncesinin temelini bireyin özgürlüğü üzerine kurmakta devletçi örgütlenmelere tamamen karşı çıkmayı esas almaktadır.

Anarşizm düşüncesini savunanlar kendilerine tarihten sağlam bir temel bulmak için görüşlerinin kaynağını ilkel hükümeteşiz toplumlara ka-

2 Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Der Yay., 4. Baskı, İstanbul, 1998, s.8-9

3 Yahya Kazım Zabunoğlu, *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, Ajans-Türk Matb. Ankara, 1963, s.31.

4 Ahmet İnam, "Khaoslu Anarşizm", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay. , Sayı:11, Ankara, 2002, s.29.

5 *The Encyclopedia of Philosophy*, "Anarchism" Maddesi, Edit: Paul Edwards, Cilt 3, New York, 1967, s.112.

dar geriye götürmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda kendi görüşlerini destekleyecek, farklı dinî veya felsefî nedenlerle hükümet kurumlarını eleştirmiş, siyasi faaliyeti reddetmiş veya bireysel özgürlüğe büyük değer vermiş çok sayıdaki düşünür ve yazar arasından anarşist öncüler⁶ bulduklarını iddia etmişlerdir. Bu girişimlerden birinde üç eski felsefe okulu Kireneliler, Kinikler, Stoalıların öncüler olduğu iddia edilmekte ve Eski Stoanın kurucusu olan Zenon (M.Ö. 336-264)'un hükümetten arınmış, fazilet ile erdeme yönelik iyi bir yaşamı savunduğu öne sürülmektedir.⁷ Yine buna benzer başka bir görüşte ise anarşizmin tarihsel ve düşünsel köklerinin genel olarak sanıldığı aksine Antik Yunan filozoflarından Herakleitos (M.Ö.540-480)'a kadar uzandığı⁸ ifade edilmektedir.

Anarşizmin önde gelen isimlerinden Bakunin (1814-1876)'de 'insanın özgürce düşünebilmesi, hissedebilmesi ve gerçekten insan olabilmesi için maddi idamesi hakkında kaygılanmaktan kurtulması gerekir'⁹ şeklinde Aristoteles'ten bir alıntı yaparak, geçmiş tarihten kendisine destek sağlamaya çalışmaktadır. Graeber, bu hareketlerin kökenlerinin nerede aranırsa aransın, bu yeni taktik ve hareketlerin anarşist esinleriyle mükemmel bir uyum içinde olduğunu ve devlet gücünü ele geçirmekten çok giderek daha fazla özerk alanlar koparıırken, yönetim mekanizmalarını teşhir etmek, meşruiyetini sarsmak ve sökmekle ilgili olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Bu teorisyenlerin yaptıkları gibi anarşist görüşe felsefi bir tarih sağlama çabasının anarşizm düşüncesinin İlk Çağlardan beri var olduğu gibi anlaşılmasına ve konu üzerinde çalışanların yanlış yollara sevk edilmesine yol açtığı görülmektedir. Geçmişle bağlantı kurularak sağlam bir temellendirme yapılmaya çalışılan anarşi veya anarşizm kelimelerinin ne olduğu açıklandığında böyle bir bağın olup olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Anarşi kelimesi, Latince *anarchia*, İngilizce *anarchy* kökünden gelmekte "başı boş kalma, başta hükümet olmama, intizamsızlık" anlamına

6 Kenneth C. Wenzer, "Godwin's Place in the Anarchist Tradition: A Bicentennial Tribute", *Social Anarchism*, sayı 20, 1995, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_articles.html

7 Hatice Nur Erkızan, "Anarşist Düşüncenin Doğası, Tarihsel-Düşünsel Kökenleri ve Max Stirner Üzerine Birkaç Söz", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay. , Sayı:11, Ankara, 2002, s.48.

8 Sam Dolgoff, *Bakunin, Hayatı, Mücadelesi, Düşünceleri*, Çev: Cemal Atilla, Kaos Yay., İstanbul, 1998, s.117.

9 David Graeber, "The New Anarchists", *New Left Review*, Sayı 13, Ocak-Şubat 2002, s.68-69, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_articles.html.

10 Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lügati*, Cumhuriyet Matbaası, Birinci Cilt, İstanbul, 1954, s. 145

gelmektedir. Lügat manasıyla ise “başsız, yani intizamsız, karmakarışık bir hal, gerek uzvî olsun, gerek içtimai olsun, kargaşalık, tertipsizlik hali olarak”¹¹ ifade edilmektedir. Genelde anarşistler tarafından da kabul edilen bir tanımda ise anarşi kelimesi, “olmaksızın”, ‘-sız’, ‘...-in isteği’, ‘...-in yokluğu’ ya da ‘...-in olmaması’ anlamlarını veren “a/an” öneki ile, ‘yönetici’, ‘şef’, ‘hükmeden’, ‘komutan’ anlamına gelen *archos* kelimesinin birleşiminden oluşmakta ve “hükmedenin olmadığı” veya daha genel bir ifade ile “otoritenin olmadığı” anlamına gelmektedir.¹² Bu ifadelere göre anarşi terimi, yönetenin olmadığı, yönetimsizlik, hükmedenin olmadığı, karmakarışıklık gibi durumları anlatmak için kullanılmaktadır.

Günümüzde ise anarşizm; “devletin bütün şekillerine karşı olan ve eğer tam kişisel ve toplumsal özgürlük isteniyorsa devletin yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirten siyasi”¹³ teori olarak kabul edilmektedir. Başka bir tanımda ise anarşizm “anarşistlerin veya anarşinin eylemleri veya ilkeleri”, anarşist “resmi gücün olmadığını söyleyen, anarşiyi savunan, yerleşik düzeni devirmeye çalışan”, anarşi ise “siyasi düzensizlik, en üstün gücün iyi işlememesi (yetersizlik) veya yokluğundan dolayı kanunsuzluk durumu, hükümetin yokluğu; hiçbir alanda otoritenin kabul edilmemesi veya otoritenin yokluğu, ahlâkî veya entelektüel düzensizlik”¹⁴ olarak ifade edilmektedir.

Cevzici, anarşi terimini; hükümet kontrolünün yokluğunun sonucu olan politik ve toplumsal düzensizliği, kimi faaliyet alanlarında kuralsızlığın, yönlendirici bir ilkedен yoksunluğun veya var olan ilkelere uyulmamasının sonucu olarak ortaya çıkan kargaşa halini ve bazı disiplinlerde örneğin bilimde birbirlerinden çok farklı, hatta karşıt ilkelerin varoluşuyla belirlenen aşırı çoğulculuk halini ifade etmek için kullanmaktadır. O, bu üç anlamda da anarşinin hüküm sürmesini isteyen, anarşizmi destekleyen, bu öğretiyi için mücadele veren kişiyi ise anarşist olarak tanımlamaktadır¹⁵. Diğer bir tanımda ise anarşi ‘düzensizlik, kargaşa, kaos’ olarak ele alınmakta ve anarşizm kuramcılarının işaret ettikleri gibi, düzen-

11 Anarşist Bakış, “Anarşizm Nedir?”, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html.

12 *Macmillian Contemporary Dictionary*, Edit: William D. Halsey, Macmillian Publishing Co., New York, s.34.

13 *The Shorter Oxford English Dictionary On Historical Principles*, Edit: C. T. Onions, Oxford At The Clarendon Press, Third Edition Vol: 1, London, 1950, s.62.

14 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., Üçüncü Basım, İstanbul, 1999, s.51-52.

15 Turhan Ilgaz, “Anarşizm Anarşinin Antitezidir”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay., Sayı:11, Ankara, 2002, s.40.

sizlik, kargaşa ve kaosun, ille de yetkenin bulunmadığı ortamlarda peydahlanması gerekmediği aksine yetkenin, hele de aşırıya kaçtığında, buna yol açtığı düşünülüyor belirtilmektedir.¹⁶ Buradan anarşi ve anarşizm kavramlarının aynı şeyler olmadığı anlaşılmalıdır. Birinde işin pratik yanının ifadesi söz konusu iken, diğerinde, sistematik bir çerçeve ve teorik yanının anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Anarşizm dar anlamda, hükümedenin olmadığı bir toplum kuramını, geniş anlamda ise her anlamda, her alanda baskıcı, zorlayıcı, hiyerarşik ve otoriter olanı olumsuzlayan bir toplum kuramını ve insan anlayışını ifade etmektedir.¹⁷ Genel anlamda ise kaos veya düzensizlik kelimeleri ile eş anlamlı tutularak, anarşistlerin toplumsal kaos ve ilkçağlarda olduğu gibi orman kanununa geri dönüşü arzuladıkları belirtilir. Bu yanlış anlamlandırma sorunu tarihsel bir paralellik gösterir. Örneğin, tek adam egemenliğinin gerekli olarak görüldüğü hükümetlerin bulunduğu ülkelerde de zamanında cumhuriyet veya demokrasi gibi kavramlar, tıpkı anarşi kavramı gibi değerlendirilmiş; yani düzensizlik ve karmaşayı temsil etmek için kullanılmışlardır.¹⁸ Anarşizmi bugün anlaşıldığı şekliyle açıklamaya çalışanlar onu her türlü devlet kurumlaşmasına, kapitalist devlete olduğu kadar sosyalist devlete de karşı, ferdiyetçi bir dünya görüşü olarak görmekte ve adamına göre biçimden biçime girdiğini ileri sürmekte¹⁹ ya da “proletarya diktatörlüğü de dahil, her türlü otoriteye düşman olan; geniş çapta üretim temeline dayanan toplum ilerlemesinin karşısına küçük özel mülk sahipliğinin menfaatlerini koyan bir küçük-burjuva sosyo-politik eğilimi”²⁰ olarak ifade etmektedirler.

Anarşistler ise kendilerini şu tanımları esas alarak ifade etmektedirler²¹: “Anarşizm, insan toplumlarının en iyi biçimde bir hükümet ya da otorite olmadan işleyeceğini savunan, insanların doğal halleriyle, herhangi bir dış müdahale olmadan, birlikte uyum içinde ve özgürce yaşayacaklarını ileri süren felsefi ve siyasal konumlardır. Bu bakış açısına göre anarşi kaosun değil, “kendiliğinden düzen”in yolunu açacaktır”. Anarşizm, ana dü-

16 Erkızan, a.g.e., s.48.

17 Anarşist Bakış, “Anarşizm Nedir?”, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html.

18 Jacques Duclos, *Anarşizm, Sol Adına Sola İhanet*, Çev. Babür Kuzucu, Ant Yay., İstanbul, ?, s. 9.

19 M.-Rosenthal-P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Çev: Aziz Çalışlar, Sosyal Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1972, s.28.

20 G. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akinbay-Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yay., Ankara, 1999 s.23.

şünce olarak “insanların devlet olmadan da adil ve uyumlu bir düzen içinde yaşayabileceklerini, insanlar üzerinde bir devlet sistemi kurulmasının onlara zarar verdiğini ve kötülük ettiğini savunan toplumsal felsefe ve siyasal akımdır.”²² Bu açıdan bakıldığında anarşizm, “yalnızca haki-miyet veya otorite, devlet, hükümet gibi şeylere karşı çıkan bir teori olarak değil aynı şekilde hürriyet veya yetki dağıtma, gönüllülüğü amaçlayan bir teori olarak tanımlanabilir.”²³ Dolgof’a göre anarşizm, “özgür sosyalizm veya toplumsal anarşizm terimlerinin eşanlamlısıdır. Toplum-sal kelimesinin ifade ettiği üzere, anarşizm birlikte yaşayan ve özgür topluluklarda işbirliği içinde olan insanların özgür birliğidir. Kapitalizm ve devletin devrilmesi; sanayide işçilerin kendinden yönetimi; ihtiyaca göre dağıtım; özgür birlik; sosyalizmin özünü oluşturan, sosyalist eğilimlerin tümü için geçerli olan ilkelerdir.”²⁴ Anarşizmin en önemli savunucularından Bakunin’in devlet ile ilgili düşünceleri yukarıdaki tanımlamaları doğrulamaktadır²⁵: “Devletin kötülük olduğunu söylemekten çekinmiyorum. Ama tarihsel olarak zorunlu bir kötülük, geçmişte de tıpkı er ya da geç kendi tamamen yok oluşu olacağı kadar zorunlu, insanın başlangıçtaki hayvani doğası ve teolojik yanlışları gibi zorunlu. Fakat devlet hiçbir şekilde toplu değildir, o yalnızca toplumun hem kaba hem soyut tarihsel bir biçimidir. O her ülkede keyfiliğin, haydutluğun ve yağmacılığın izdiva-cından doğar, savaştan ve işgalden kısacası, halkların teolojik fantezisiyle arka arkaya yaratılan tanrılarla doğar.”

Anarşizm hakkındaki bilgisizliğin, bir çok yazarı anarşizmi yanlış tanımlama noktasına götürdüğü ve anarşizmin yanlış kavramlarla kuşatılmış bir siyasal felsefe olarak görülmesine neden olduğu iddia edilmektedir. Bu yanlış tanımlamaların temel nedenin ise anarşizmin siyasi bir felsefe olmanın ötesinde; siyasi, pragmatik ve kişisel yanları kucaklamış bir yaşam tarzı olarak kabul edilmesi, basit sloganlarla ve parti çizgileri ile anlatılamayan farklı bir düşünüş tarzına sahip olması²⁶ olduğu ifade

21 *AnaBritannica* Genel Kültür Ansiklopedisi, “Anarşizm” Maddesi, Cilt 2, 1988, s.44.

22 John Clark, *The Anarchist Moment, Reflection on Culture, Nature and Power*, Black Rose Boks, Montreal-Buffalo, 1984, s.120.

23 Sam Dolgoff, “Anarşizme Dair Yanlış Fikirler”, Kaynak: “*Parçalar: Biyografi*”, 1986, <http://www.Geocities.com/CapitolHill/1931/>

24 Mihail Bakunin, *Tanrı ve Devlet*, Çev:Remzi Çaybaşı, Belge Yay., İstanbul, 1998, s.148.

25 Liz Highleyman, “*Anarşizme Giriş*”, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html

26 İnan Keser, “Kendiliğindenliğe Güven”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay., Sayı:11, Ankara, 2002, s.140.

edilmektedir. Keser'e göre anarşizmin, sadece her türlü otoriteye karşı çıkan veya sadece devlet karşıtı olan bir hareket olarak ele alınması anarşizmin en önemli kavramı olan özgürlüğün göz ardı edilmesine yol açarken, diğer yandan anarşist düşünürlerin toplumsal ve bireysel özgürlüğün gerçekleştirilmesi için önerdikleri yöntemleri de yok saymaktadır. Anarşizmin temel kavramı özgürlüktür ancak özgürlük anarşizmi tek başına açıklamaya yetecek bir kavram da değildir.²⁷ Ancak teoride yapılmış olan anarşizm tanımlamaları ile uygulamalarda ortaya çıkan anarşizm arasında farklılıkların olduğu da göz ardı edilmemelidir. Teorik anlamda özgürlüğü savunan bir hareket olarak görülmesine karşın pratikte bütün anarşistler olmasa da bazı anarşist grupların devlet ve din gibi otoritelere karşı şiddet ve teröre başvurmaları kaos ortamı oluşturmaya çalışmaları da bu yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır.

Anarşist bakış açısına göre tanımlandığında anarşizm "zora dayanan yönetime karşı çıkmak"²⁸ anlamına gelmektedir. Anarşizm, "yönetimin olmaması değildir. Anarşizm özyönetim (özerklik veya eşanlımlısı olarak kendinden-idare) demektir. Özyönetim özdisiplin demektir. Özdisiplinin alternatifi, yöneticilerce tebaalarına dayatılan zorunlu bir itaattir. Bundan kaçınmak için her birliğin üyeleri özgürce kendi birliklerinin kurallarını saptarlar ve kendi yaptıkları bu kuralların arkasında durmak için anlaşır- lar."²⁹ Geçmişten başlayıp günümüze kadar süregelen anarşist söylemin "hiç kuşkusuz ortak olarak paylaştığı en önemli nokta, türlü baskıcı, hükmedici, zorlayıcı ve özgürlük karşıtı toplumsal kurumlara ve yapılanmalara karşı olmasıdır. Ancak otorite ve baskıya karşı savaşım konusunda birbirinden farklı bir çok anarşist kuram vardır. Kimileri otoritenin ve baskının toplumdan bir bütün olarak şiddet yoluyla sökülüp atılmasını öne sürerken, bazıları toplumun yavaş yavaş değiştirilmesinden yana tavır takınır."³⁰

Kropotkin için anarşizm, insan toplumlarının yaşamı da içinde olmak üzere tüm doğayı, doğada olup biten bütün olayları mekanik kavramaya dayalı bir dünya görüşüdür. Araştırma metodu, doğal bilimlerin araştırma metodudur; bütün bilimsel tezler bu metotla sınırlanmalıdır. Hedefi, sentetik bir felsefe yaratmaktır.³¹ Ona göre anarşi, "başkalarını kendi

27 Edward McNall Burns, *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Çev: Alaeddin Şenel, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1984, s.38.

28 Dolgoff, "Anarşizme Dair Yanlış Fikirler", a.g.y.

29 Erkızan, a.g.e., s.48.

30 Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, s.65-66.

31 A.g.e., s.76.

iradesine bağlayan hiçbir egemenliği, hiçbir saltanatı, hiçbir kulluk ilişkisini tanımaz; hareketsizliğin, süredurumun hiçbir biçimini kabul etmez; bunların yerine anarşinin kitabında yalnızca ilerleme vardır: bazen hızlı, bazen yavaş, tıpkı doğada, hayatta olduğu gibi. Anarşizmde tek tek her bireye, doğal yeteneklerini, kişiliğini, yani onda kendinin olan, ona özgü olan her şeyi geliştirebilmesi özgürlüğü sağlanır.³²

Anarşizm kelimesinin biri yok etme doktrini ve diğeri insanın doğuştan iyi olduğuna inanmaya dayanan iyilikçi bir doktrin olarak anlaşılması anarşizmle ilgili tartışmalarda karışıklığa neden olmuştur.³³ Yapılan çalışmaların bir çoğunda anarşi ve terörün birbirine karıştırıldığı, anarşizm ile terörizm kavramlarının da aynı anlamı çağrıştıracak biçimde kullanıldığı ifade edilmektedir.³⁴ Bu yanlış anlaşılmalara beraber, bazı anarşist grupların da amaçlarına ulaşmak için şiddet ve terörü kullandıkları da görülmektedir. Anarşistler bu eleştirileri, anarşinin kaos ile özdeş olduğu fikrinin, özellikle güce sahip olupta otoritenin düzeni sağlamak için gerekli olduğuna inananlarca yayıldığını iddia ederek anarşistlerin etkin, organize ve adil bir toplumun hiyerarşik olmayan, merkezden idare edilmeyen ve katılımcı temeller üzerinde başarılı olabileceğini savunmaktadırlar.³⁵ Anarşizmin Terörizm ve Nihilizm ile irtibatlandırılmasıyla bu karışıklık daha da artmaktadır. Aslında adalet ve doğal hukuka inanmaya dayanan anarşizm, bütün ahlâkî kuralları inkar eden nihilizme karşı kutupta durmaktadır. Aynı şekilde, sosyal bir felsefe olan anarşizm ile bazen bireysel olarak anarşistler tarafından fakat aynı zamanda anarşizm ile genel olarak bir alakası olmayan çeşitli hareketlere mensup eylemciler tarafından da kullanılan siyasi bir araç olan terörizm arasında zorunlu hiçbir ilişki yoktur.³⁶

Devlet otoritesini kabul etmeme anlamında anarşizm, devletin otoritesini reddeden ve gönüllü kurumların, insanın doğal toplumsal eğilimlerini ifade etmeye en uygun kurum olduğunu öne süren sosyal bir felsefedir. Anarşist kelimesi başlangıçta bütün kanunları tanımayan ve kaosu

32 Cengiz Çuhadar, *William Godwin'in Devlet Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal. B. E., Ankara, 2007, s.35

33 Hasan Tüzen, "Mahkum Edilen Bir Dünya:Anarşizm", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay., Sayı:11, Ankara, 2002, s.105.

34 Liz Highleyman, a.g.y.

35 Çuhadar, a.g.e., s.35-36

* Düzleyiciler; Chartistlerin ataları olan ve evrensel oy hakkını savunan ve ekonomik eşitlikten çok politik eşitlik isteyen grup. Cumhuriyetçi hareketin aşırı sol kanadı.

36 *The Encyclopedia of Philosophy*, s.111.

turmandırmayı isteyenleri göstermek için aşağılayıcı anlamda İngiliz İç Savaşı ve Fransız Devrimi boyunca partilerin çoğu tarafından siyasi yelpazenin Sol kanadında(Levelers)* duranları eleştirmek için kullanılmıştır.³⁷

Anarşizme dayalı bir topluma ilişkin ilk görüşleri 1640'larda İngiliz İç Savaşının hemen ertesinde "İftiralarından kurtulup aklanmış gerçek; (1649)" adlı bir broşür yayınlayan Winstanley'in ortaya koyduğu ifade edilmektedir.³⁸ Kropotkin'e(1842-1921) göre de anarşizm 18. yüzyıl sonlarında başlayan, ancak Fransız devriminin yenilgiye uğramasından sonra Avrupa'da zafer kazanan gericilik tarafından önüne set çekilen, daha sonra yeniden tüm gücüyle atılışa geçen doğal bilimlerdeki akılcılık hareketinin kaçınılmaz sonucudur.³⁹ Anarşizm üzerine ilk modern ve esaslı çalışmanın, aynı zamanda anarşizmin savunusu niteliğini taşıyan, Godwin'in(1756-1836) *Siyasal Adalet ve Siyasal Adaletin Evrensel Erdem ve Mutluluk Üzerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma* (1793) adlı eseri olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰ Kropotkin İngiltere'de, 1793 yılında, Godwin'in çıktığını ve o harika yapıtını yayımlayarak hükümsüz sosyalizmin, yani anarşizmin ilk kuramcısı olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Ona göre "geliştirdiği düşüncelere anarşizm adını vermese de, anarşizmin siyasal ve ekonomik kavramlarını ilk kez formüle eden Godwin olmuştur."⁴² Godwin'in çalışması "liberal aydınlar gruplarının aydınlanmasına ve İngiliz işçiler gruplarının ilerlemesine çok güçlü etki yaptı. Hepsinden daha önemlisi, o İngiltere'deki genç sosyalist hareketlere katkıda bulundu."⁴³

Godwin'in kendisini hiçbir zaman bir anarşist olarak adlandırmadığı ve 'anarşi'nin, Fransız Devrimi sırasında yürütülen polemiklerde sözcüğe yüklenen olumsuz anlamı içerdiğine inandığı ve anarşiyi; hükümetin, tutarlı ve özümsememiş bir politik adalet görüşünü kabul etmeden yıkıldığında ortaya çıkan düzensizlik durumu olarak kabul ettiği belirtilmektedir.⁴⁴ Wenzler'e göre anarşist teorinin bu ilk sistematik tasvirinden ötürü,

37 Fatih Demirci, "Anarşizm ve Demokrasi, Anarşistlerin Demokrasiye Yaklaşımları ve Eleştiril Nedenleri", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay., Sayı:11, Ankara, 2002, s.150.

38 Peter A. Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, Çev: Mazlum Beyhan, Öteki Yay., Ankara, 1999, s.168.

39 Erkızan, a.g.e., s.48.

40 Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, s.29.

41 Kropotkin, "Anarchism", *Encyclopedia Britannica*, Vol. 1, London, 1953, s. 874.

42 Rucker, *Anarco-Syndicalism*, Phonix Pres, London, 1994, s.13.

43 George, Woodcock, *Anarşizm*, Çev: Alev Türker, Kaos Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2001, s.66.

44 Wenzler, a.g.m., http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html.

Woodcock (1912-1995) haklı bir şekilde Godwin'i 'modern anarşizmin babası' olarak adlandırır. Godwin'in anarşist düşüncedeki yeri Beethoven'in müzikteki yerine benzer, kendisinden önce gelenleri özetlemiş ve kendisinden sonra geleceklerin habercisi olmuş, onun düşüncesi bir tarihye göre Birleşik Devletler'deki 'asiler kuşağının feneri' olmuştur.⁴⁵

Marshall'a göre Godwin anarşi sözcüğünü, kendi çağdaşları gibi olumsuz anlamda, siyasal adalet ilkelerini benimsemeksizin hükümetin hemen dağılmasına yol açabilecek şiddet ve aşırı karışıklığın bir ifadesi olarak kullanmıştır. Godwin, anarşizmin bu anlamdaki kötülüklerini despotluğun kötülüklerine tercih etmektedir. Ona göre devlet despotizmi süreklidir, oysa anarşi geçicidir. Anarşi topluluk aracılığıyla enerji ve girişim gücü yayar, insanların önyargı ve kesin inançlardan kurtarır. En önemlisi anarşi, doğruluğun ve özgürlüğün çarpıtılmış ve muhteşem bir suretini taşır ve en iyi insan toplumu formuna götürebilir. Godwin daima, toplumun büyük bir bölümünün kendi barışçı ve üretken örgütünü sürdürdüğünü öne sürmüştür.⁴⁶ Godwin'e göre toplum, bireyin gelişmesi için gerekli bir ihtiyaç ve 'her açıdan kutsal' iken, hükümet 'bazı kötü huyların ve hataların' insanlara zorla doğru olmayan ancak elverişli bir çare olarak sunulan güçtür ve en iyi sayıldığı aşamada bile kötüdür.⁴⁷ Görüldüğü gibi Godwin'in ideal toplum anlayışında, hükümet ve toplum arasındaki farklılık önemlidir. Onun aradığı çare, toplumun hükümet olmaksızın sürdürülebilmesidir.

Anarşizm 19. yüzyılda Fransa, İtalya ve İspanya'da yaygınlaşmış⁴⁸ ve asıl gelişimini, bu yüzyılın ikinci yarısının başlarında toplumun, toplumsal kurumların doğa bilimsel ilkelere dayanarak incelenmesi çığırını açan bilimlerin doğmasıyla göstermiştir.⁴⁹ Bu yüzyılda Proudhon (1809-1865) bir ölçüde Godwin'in etkisiyle, "merkezi bir hükümet olmadan işleyen ve küçük birimlerden oluşan, federal "karşılıklık" ilkesine –yani, üreticilerin kendi kendini yöneten birlikleri arasındaki adil değişimlere dayanarak örgütlenmiş, düzenli bir toplum idealini savunarak, Fransız sendikalizmine temel oluşturan bir anarşizm kuramı geliştirmiştir."⁵⁰

45 Peter Marshall, *Anarşizmin Tarihi, İmkansız İstemek*, Çev.: Yavuz Alogan, İmge Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 311-312.

46 Godwin, William, *Enquiry Concerning Political Justice And Its Influence On Morals And Happiness, Vol: III Critical Introduction and Notes*, Edit: F.E. L. Priestley, , University of Toronto Press, Canada, 1946, s. 29.

47 Rosenthal-Yudin, a.g.e., s.28.

48 Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, s.168.

49 G. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.23.

50 Kropotkin, "Anarchism", a.g.e., s. 874.

Kendisini anarşist olarak niteleyen ve bu sözcüğe olumlu bir anlam yükleyen ilk kişi Fransız düşünürün Proudhon olduğu ifade edilmektedir. “Hükümsüz toplum durumuyla ilişkili olarak ilk kez anarşi adını kullanan 1840 yılında Proudhon olmuştur.”⁵¹

Anarşist, anarşizm ve anarşi terimleri 19. yüzyıla kadar olumsuz bir anlam içeriğiyle kullanıla gelmiştir.⁵² Ancak Proudhon ile birlikte anarşist kelimesi “anlam değişikliğine uğrayarak modern siyasi ve felsefi literatüre geçmiştir. Proudhon, anarşist terimini kendisini hem monarşistlerden hem de sol akımlardan ayırmak için bilinçli bir tercihle kullanmış ve bu yolla anarşizmin isim babası olmuştur.”⁵³ Kropotkin, anarşi terimini hükümsüz bir toplumsal yapı anlamında ilk kullanan ve insanların, hem zenginlerin yoksulları ezmelerini önleyecek hem de yönetilenlerin kontrolünde olacak bir hükümete sahip olmak için çabalamalarına ilk sert eleştirileri yönelten kişinin Proudhon olduğunu söylemektedir.⁵⁴

Godwin’le birlikte anarşist düşüncenin ana öğelerinden biri olan insanın gelişimi için birlikteliklerin ve toplumun gerekliliği fikri aynı zamanda devlet ile toplumu birbirinden ayrı görme anlayışını içermektedir. Onunla başlayan insanın sosyal bir varlık olduğu tezi Kropotkin’in özgün teorisi olan ‘karşılıklı yardımlaşma’ düşüncesiyle daha da geliştirilmiştir.⁵⁵ Godwin ve Thoreau(1817-1862) kendi siyasi düşünce ve hedeflerini kendi “anarşi” kavramları ile ilişkilendirmeksizin, ‘klasik’ anarşist düşüncelere yaklaşımlardır. Bu tavrın kökeninde, yeniçağda sıkça ele alınan toplum sözleşmesi kuramına dayalı açıklama model yer alır.⁵⁶

Highleyman, hürriyetçilerin sıkça anarşistlerle pek çok açıdan örtüşmelerinden dolayı karıştırıldıklarını, her ikisi grubunda bireysel özgürlük ve devletin yok edilmesi konularına önem verdiklerini, hürriyetçilerin pek çoğunun önceliği bireye vererek ve bilinçli olarak kendi çıkarını düşünme ilkesine dikkat çektiklerini, pek çok anarşistin ise karşılıklı yardımlaşma ve topluluğun tüm üyelerinin durumunun iyileştirilmesi üzerinde yoğun-

51 Erkızan, a.g.e., s.48.

52 *Felsefe Ansiklopedisi*, “Anarşizm” Maddesi, Ed: Ahmet Cevizci, Etik Yay., C.I, İstanbul, 2003, s.370.

53 Proudhon’un anarşiden kastı, devletin tümüyle yıkılmasından sonra kurulacak bir toplumsal yapıdır. Kropotkin, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, s.82-83.

54 *Felsefe Ansiklopedisi*, “Anarşizm” Maddesi, s. 378.

55 Rolf Cantzen, *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, Özgürlük/ Ekoloji /Anarşizm*, Çev: Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 2000, s.38.

56 Highleyman, a.g.m.

laştıklarını söylemektedir.⁵⁷ Ona göre anarşizmin temel ilkesi, hiyerarşik bir otoritenin -devlet, kilise, babaerkil yapı ya da ekonomik elitler olsun- gereksiz olmaktan öte içsel olarak insanoğlunun kapasitesinin azamileştirilmesine bir engel teşkil ettiği ilkesine dayanır ve anarşistler genel olarak insanların kendi işlerini yaratıcılık, birlikte çalışma ve karşılıklı saygı temellerinde idare edebilme yetisine sahip olduklarına inanırlar.⁵⁸

Anarşistlerin batı politik düşünce tarihi, otorite karşıtı birçok akım içermektedir. Hükümeteşiz bir altın çağ hayali o kadar gözde bir konudur ki, devlet ve kilisenin otoritesinden kurtuluşu savunan yazarlar sayıca burada belirtilemeyecek kadar çoktur. Fakat anarşizm (diğer büyük modern ideolojilerle birlikte; liberalizm, sosyalizm, konservatizm) ancak Aydınlanma ve Fransız Devrimi ardından sistematik bir politik teori olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Marksizm ve anarşizm; bugün, her ikisi de sosyalist birer akım olarak kabul edilmekte, her ikisi de birbirine karşı acımasız bir mücadele vermekte, her ikisi de kendini proletaryaya gerçek sosyalist öğretisi olarak sunmaya çabalamaktadır.⁶⁰ Anarşist ideoloji konusunda Lenin (1870-1924)'in şöyle bir açıklama yaptığı ifade edilmektedir⁶¹: “Bolşevizm, doğup büyüdüğü uzun yıllar boyunca hep anarşizmden yararlanan, birçok yanlarını ona borçlu olan, temelde tutarlı bir proleter sınıf kavgasının şartlarından ve zarurelerinden kaçan küçük burjuva devrimci düşüncesine karşı savaştı”.

Baha Tevfik(1881-1914), bazı kimselerin ve çoğunlukla büyük yazarların sosyalizm ile anarşizmi birbirlerine pek yakın saydıklarını hatta sosyalizm biraz şiddetlice olursa örneğin komünizm düşünceleriyle karıştırsa hemen anarşistliğe dönüşür düşüncesini beslediklerini ifade etmektedir. Ona göre sosyalizm “birey ve bireyin meziyetleri aleyhine toplum hayatını güçlü kılmaya çalışan bir toplumsal öğreti” anarşizm ise “ancak bireyi yaşatmak ve bireye, bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek demektir. Anarşizm demek; bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak, muazzam hayat kavgası düsturunu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkartmak demektir.”⁶² Anarşist-

57 A.g.m.

58 George Crowder, *Klasik Anarşizm*, Çev: Sinan Altıparmak, Öteli Yayınevi, Ankara, 1999, s. 15.

59 J. V., Stalin, *Anarşizm mi Sosyalizm mi?*, Çev: A. Fırat, Evrensel Basım Yay., İstanbul, (Tarih-siz) s.8-9.

60 Duclos, a.g.e., s.20-21.

61 Baha Tevfik, *Anarşizmin Osmanlıcası Birey Felsefesi*, Çev: Burhan Şaylı, Altıkkırbeş Yay., İstanbul, 1992, s.111.

62 Paul Thomas, *Marx ve Anarşistler*, Çev: Devrim Evcı, Ütopya Yay., Ankara, 2000, s.12.

ler toplumsal adaletsizliğin temel kaynağının devlet olduğunu savunmaktadırlar. Onlar “devleti yıkmak istediklerinde yalnız değilse bile –bu olgu, kimi zaman Marksizm’le anarşizmin birbirine karıştırılmasına yol açmıştır- bir devlet biçimini diğeriyle değiştirmeye çalışan bütün devrimlerin, zorbalığı olsa olsa devam ettirmeye, hatta daha da yaymaya yarayacağını vurgulayarak kendilerini Marksistlerden ayırırlar.”⁶³ Anarşizmi savunanlar en iyi durumda bile devlet, din, kilise gibi otoritelerin insanın özgürlüğünü sınırladığını iddia ederek onların yok edilmesi gerektiğini savunurken Marksistler devrim sonucu ortaya çıkacak kendi istedikleri gibi bir devletin varlığını kabul etmektedirler. Bu nedenle anarşist gruplardan ayrılmaktadırlar. Highleyman’a göre pek çok anarşist “komünalizm ve kolektivizm kavramlarına değer verse de, yakın zamanda çöken komünist totalitarizmi, ya da daha doğru bir ifade ile Marksist-Leninist komünist devleti reddeder. Marksistler ve anarşistler arasındaki 1870’lerde başlayan kopmanın nedeni Marksistlerin farklı bir isim altında otoriterizmi yaşatma çabalarıdır.”⁶⁴ Bakunin’in savunmuş olduğu düşünceler I. Enternasyonal içinde karşılıklılığın ardından 1872 Lahey Kongresi’nde ihraç edilmesine kadar geçen sürede Marksizm’e karşı önemli bir güç olmuştur.⁶⁵ Bakunin, Marx’la(1818-1883) girdiği tartışmalarda, “devlet gücünün yıkılmasından yana olmuş ve bu amaca ulaşmak için şiddete başvurulmasını savunmuştur.”⁶⁶ Bakunin düşünce ve eylemlerinin hedefini şöyle ifade etmektedir: “Rus sosyal devrimcileri olarak bizler, programının başlıca hedefi bir Pan-Alman devleti yaratmak olan Alman sosyal demokratlarının aksine, her şeyden önce kendi devletimizi tamamıyla yıkmaya çalışıyoruz. Çünkü biz bir devletin, her ne şekilde olursa olsun dayandığı ilkenin, halkı köleleştirip yoksulluğa mahkum etmek için baskı uygulamak olduğunu çok iyi biliyoruz.”⁶⁷ Komünizmin açıkça muhalifi olan Proudhon da, bunun yerine değişim değerinin serpileceği bir toplumun işçilerin, para ve piyasa sayesinde birbirleriyle doğrudan ve karşılıklı olarak bağlantılı olacağı bir toplumun taraftarlığını yapmaktadır.⁶⁸

63 Highleyman, a.g.m.

64 *Felsefe Ansiklopedisi*, “Anarşizm” Maddesi, s. 371.

65 G. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.23.

66 Mihail Bakunin, *Devlet ve Anarşi*, Çev: Murat Uyrukulak, Ötke Yay., Ankara, 2000, s.58.

67 Alain Pengam, *Anarchist-Communism*, Zabalaza Boks, 1987, s.2, www.zabalaza.net/ Zabalazabooks.

68 Anarşist Bakış, “Anarşizm Nedir?”, http://uk.geocities.com/anarsistbakis/anarchy_aarticles.html.

Bu açıklamalarda göstermektedir ki anarşizm tamamen yönetim karşıtı, devlet karşıtı olmaktan ziyade hiyerarşiye, otoriteye karşı olan bir harekettir. Neden? Çünkü, hiyerarşi otoriteyi içeren kurumsal yapıdır. Devletin hiyerarşinin ulaşmış olduğu en ileri biçim olması nedeniyle anarşistler tanımsal olarak devlet karşıtıdır, ancak bu tek başına anarşizmin yetersiz bir tanımlaması olur. Bu demektir ki, gerçek anarşistler sadece devlete değil, tüm hiyerarşik örgütlenme biçimlerine karşı çıkmaktadırlar.⁶⁹ Rocker'e göre anarşizm, günümüzde toplum içinde bütün siyasi ve sosyal baskı unsuru kurumların ve ekonomik tekellerin kaldırılmasını destekleyen bir akımdır. Anarşistler şimdiki kapitalist ekonomik düzenin yerine tek amacı toplumun her üyesinin zorunlu ihtiyaçlarını gidermek olan işbirliği üzerine temellendiren, tüm üretim güçlerinin özgürce oluşturulmuş birliklerini savunmaktadırlar.⁷⁰

Genel tarihçesi açıklanan anarşizm, Türkiye'de de ortaya çıkmış ve faaliyetler göstermeye çalışmıştır. Türkiye'de anarşizmin boy atması oldukça yenidir. Başlangıç tarihi, Kara adlı derginin yayınlanmaya başladığı 1986 yılı olarak alınabilir. Türkiye'de yeni yeni serpillmeye başlayan anarşizmle Marksist sol arasındaki ilişkiler de oldukça sorunlu olmuştur. Marksist sol zorunlu kalmadıkça anarşizmle tartışmaya girmemeyi yeğlemiştir. Zorunlu kaldığı noktalarda ise, anarşizmin "bireyci" olduğu, dolayısıyla kolektif mücadeleyi, daha doğrusu örgütlenmeyi reddettiği türünden savlar ileri sürmüştür. Anarşizm örgütlenmeyi reddettiğine göre, devrimden ne kadar söz ederse etisin devrimi de reddediyor demektir, çünkü devrim örgütsüz olmaz.⁷¹

Sonuç olarak anarşizm archos ya da hükmedenin olmadığı düşünce-si temeline dayanmaktadır. Anarşizm olarak isimlendirilen siyasal teori kısaca zorlayıcısı olmayan, otoritesi olmayan toplum, otorite karşıtı fikir üzerine kurulmuş toplum ve onun kurumlarının varlığının eleştirisi olarak tanımlanmaktadır. Bütün farklılıklarına rağmen başta devlet olmak üzere her türlü otoriteye karşı olmada bütün anarşistler birleşmektedir. Çünkü her türlü zorlama insan tabiatına karşı olumsuzluklar içirmektedir. Onlar doğalcı bir toplum görüşünde birleşmektedirler. İnsanlar devlet ile değil ancak gönüllü işbirliği yoluyla özgür bir şekilde toplum olarak yaşarlar. Bundan dolayı devletin tamamen rızaya dayalı gönüllü örgüt-

69 Rocker, a.g.e., s.11.

70 Gün Zileli, "Marksist Sol ve Anarşizm", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yay. , Sayı:11, Ankara, 2002, s.90.

lenmeler tarafından ortadan kaldırılması gerektiği ve rızaya dayalı oluşan bu gönüllü birliklerin toplumu yönetmesi gerektiği noktasında anlaşmaktadırlar. Bu da göstermektedir ki anarşistler örgütlenmeye değil otoriter baskı oluşturacak kurumsal örgütlenmeye karşıdır. Bu örgütlenmeler kendi aralarında gönüllülük esasına göre oluşturdukları meclislerde sorunları konuşup çözüm yolları bulmayı hedeflemektedirler. Anarşistlere göre insan doğuştan iyidir ve mükemmele doğru önemli gelişme göstereceğine inanılan bir varlıktır. Bütün anarşistler, kendisini özgür ve toplumsal uyum içinde yaşamaya muktedir kılan tüm nitelikleri insanın doğal olarak içinde taşıdığı önermesini kabul etmektedirler. İnsanın doğal olarak iyi olduğunu kabul edenler ve etmeyenler olsa bile insanın doğal olarak toplumsal bir varlık olduğuna hararetle inanmaktadırlar. Anarşistler genellikle mülkiyet fikrine de karşı çıkmaktadırlar. Anarşistler İnsanın özgürlüğünü kısıtlayacağını düşündükleri için evliliğe dahi karşı çıkmışlardır. Anarşistlere göre insanlar yönetim tarafından yozlaştırılırlar, toplumun tabii ve hür olmasına karşılık, devlet istismar edici ve tahakkümcüdür. Anarşist gruplar arasındaki farklılıklar devrimci yöntem özellikle şiddet kullanımı ve ekonomik örgütlenme gibi iki önemli konuda yoğunlaşmaktadır. Bu gruplar içinde metot olarak şiddeti savunanlar olduğu gibi tamamen şiddetten uzak entelektüel bir hareketi savunanlar da bulunmaktadır.

